

erzoek. Amsterdam

Bron: Janssen, T., & Van Weijen, D. (2017). *Effectief schrijfonderwijs op de basisschool. Een didactisch kader en behoeft van landelijk peilingsonderzoek*. Amsterdam/Den Haag: Universiteit van Amsterdam en NRO.

Schrijfonderwijsprogramma Beter Schrijven

1 Uitgangspunten

Beter Schrijven is een schrijfprogramma voor groep 6 tot en met 8 van het basisonderwijs, ontwikkeld door de CED-Groep (De Maat, Smit & Bakker) in samenwerking met onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam (Rietdijk, Janssen & Rijlaarsdam). De methode maakt deel uit van *Nieuwsbegrip* dat online wekelijks lessen begrijpend lezen en rekenen aanbiedt die gebaseerd zijn op het actuele nieuws (<https://www.nieuwsbegrip.nl/>). De schrijflessen verschijnen om de week en sluiten aan bij het actuele nieuwsonderwerp dat in de voorafgaande leeslessen aan de orde kwam, zoals Prinsjesdag, de Kinderboekenweek of de Tour de France.

Beter Schrijven omvat communicatief, procesgericht en strategiegericht schrijfonderwijs. De keuze voor deze drie hoofdcomponenten is gemaakt op basis van een onderzoek naar de praktijk van het schrijfonderwijs van 61 leerkrachten (Rietdijk, Van Weijen, Janssen et al., 2018), raadpleging van experts op het gebied van schrijven en schrijfonderwijs en meta-analyses van schrijfinterventies (zie hoofdstuk 2).

‘Communicatief’ houdt in dat de nadruk ligt op functionele, communicatieve vormen van schrijven: schrijven met een bepaald doel voor een bepaald publiek. Schrijftaken zijn zoveel mogelijk levensechte, betekenisvolle taken, waarbij leerlingen schrijven voor echte lezers, bijvoorbeeld klasgenoten, familieleden, een instantie. Teksten worden ook zoveel mogelijk voorgelegd of verstuurd aan lezers.

Tijdens de schrijflessen leren leerlingen vijf communicatieve functies van schrijven en de bijbehorende tekststructuren: beschrijven, instrueren, verklaren, overtuigen en vermaken. Leerlingen oefenen deze functies en ontvangen feedback van lezers op hun teksten. Door lezers te observeren die hardop denkend de geschreven tekst lezen en proberen te begrijpen, worden leerlingen zich bewust van de communicatieve effectiviteit van hun tekst: wordt het schrijfdoel inderdaad bereikt? In onderzoek is dit ‘Test je tekst’ een effectieve methode gebleken om leerlingen te stimuleren hun tekst te verbeteren (Couzijn, 1995; Rijlaarsdam, Braaksma, Couzijn et al., 2008, 2009).

‘Procesgericht’ houdt in dat het schrijfproces wordt opgedeeld in kleinere stappen. Eerst leren leerlingen (individueel en samen) ideeën te bedenken en te ordenen, dan schrijven zij een eerste versie, en vervolgens reviseren zij de tekst met behulp van lezersfeedback. Als hulpmiddel hierbij worden strategieën aangeleerd, die door de leerkracht voorgedaan worden (*modeling* en observerend leren). Deze strategieën zijn steeds specifiek voor een bepaalde tekstfunctie: bijvoorbeeld, een strategie voor het schrijven van een instructietekst of een betoogje. Doel van de lessen is dat leerlingen deze strategieën zelfstandig kunnen toepassen.

Een belangrijke component van Beter Schrijven is differentiatie. Iedere schrijfles wordt op twee niveaus aangeboden: niveau A (een eenvoudiger versie voor groep 6, en voor zwakkere schrijvers in groep 7 en 8) en niveau B (een moeilijker versie voor groep 7 en 8). Het schrijfonderwerp en de tekstfunctie zijn in beide versies gelijk, maar de versies verschillen in complexiteit van de schrijftaak, de hoeveelheid instructie of ondersteuning en het aantal strategiestappen dat wordt aangeleerd.

2 Doelstellingen

Het doel van Beter Schrijven is dat leerlingen in groep 6 t/m 8 teksten leren schrijven met een bepaald doel voor een bepaald publiek: de communicatieve effectiviteit van de tekst staat voorop, andere kenmerken van de tekst zijn daaraan ondergeschikt.

In Beter Schrijven staan vijf communicatieve tekstfuncties centraal: beschrijving, instructietekst, verklarende tekst, overtuigende tekst en verhaal/gedicht. Voor iedere tekstfunctie wordt een specifieke schrijfstrategie aangeleerd: een stappenplan dat leerlingen helpt om stof voor de tekst te genereren, te ordenen, die stof te formuleren in een samenhangende, effectieve tekst en de tekst aan een kritische beschouwing te onderwerpen ('test je tekst') en te reviseren.

3 Leerstof en fasering van de lessen

Beter Schrijven omvat 20 leseenheden per jaar. Iedere eenheid bestaat uit twee schrijflessen, waarin leerlingen aan één tekst werken. In totaal gaat het om ca. 40 schrijflessen per jaar van elk circa 45 minuten. Per leseenheid bestaat het materiaal uit een docentenhandleiding met een uitgewerkt lesplan, een document met opdrachten voor leerlingen, klassenposters (waarop de strategie en het bijbehorende acroniem zijn afgebeeld), en stickers waarop leerlingen zelf de stappen van de strategie kunnen invullen. Leerkrachten en scholen die een licentie hebben op Nieuwsbegrip, kunnen het lesmateriaal om de andere week downloaden van de Nieuwsbegrip website (<https://www.nieuwsbegrip.nl/>) en printen.

Aan iedere tekstfunctie worden drie tot vijf leseenheden besteed (6 tot 10 lessen per functie, per jaar). Het programma start aan het begin van het schooljaar met lessen over het maken van beschrijvingen en instructieteksten. De meer ingewikkelde tekstsoorten, verklarende en overtuigende teksten, komen later in het schooljaar aan bod. Creatieve teksten (verhalen en gedichten) zijn verspreid over het jaar.

Binnen iedere leseenheid schrijven leerlingen over of naar aanleiding van een actueel nieuwsonderwerp dat in een voorafgaande leesles aan de orde is geweest. Leerlingen hebben in een voorafgaande leesles een Jeugdjournaalfilmpje gezien over het onderwerp en er een tekst over gelezen en beschikken zo over enige voorkennis.

Aan iedere tekstfunctie worden tenminste drie leseenheden besteed, steeds in een vaste volgorde: een 'ervaarles' (eenheid 1), een instructieles (eenheid 2) en één of meer oefenlessen (eenheid 3-5).

Ervaarles

De eerste leseenheid over ieder genre heeft ten doel dat leerlingen het genre ervaren en een idee krijgen welke ingrediënten ertoe doen, voordat zij een specifieke strategie leren. Daartoe schrijven leerlingen, zonder veel instructie, een tekst binnen het genre en reflecteren op het resultaat. De reflectie wordt opgeroepen door schrijvers te confronteren met lezers: leerlingen wordt gevraagd een of meer lezers te observeren die hardop denkend de tekst lezen ('test-je-tekst'). Bij instructie-teksten, zoals een recept of een handleiding, is de vraag: kan de lezer jouw instructies met succes uitvoeren? Bij een beschrijving van een voorwerp is de vraag of de lezer het voorwerp te midden van gelijksoortige voorwerpen kan identificeren op grond van de beschrijving. Kijkend naar zo'n poging worden leerling-schrijvers zich ervan bewust in hoeverre hun tekst effectief genoeg is en verbetering behoeft.

Instructieles

In de daarop leseenheid leren leerlingen een genre-specifieke strategie: een stappenplan voor schrijven binnen het genre. Dit gebeurt via expliciete instructie en *modeling* door de leerkracht. Dit laatste houdt in dat de leerkracht hardop denkend de strategie voordoet (observerend leren). De docentenhandleiding bevat een script, om leerkrachten te ondersteunen die weinig ervaring met *modeling* hebben.

Doel van deze leseenheid is dat leerlingen aan het eind ervan de strategie-stappen kunnen reproduceren. Om de strategie-stappen beter te kunnen onthouden, wordt een acroniem gebruikt (zie Tabel 4.4) en hangt er een poster in het lokaal waarop de stappen zijn afgebeeld.

Naast een strategie krijgen leerlingen genre-specifieke talige middelen aangereikt. Bijvoorbeeld: een rijtje oorzaak-gevolg woorden die zij in een verklarende tekst kunnen gebruiken (de oorzaak is / doordat / dat komt door / want / het gevolg is / dat leidt tot).

Tabel 4.4: Strategieën en acroniemen in Beter Schrijven

Genre	Acroniem	Stappen
Beschrijving	BEVERS	1. B ekijk het voorwerp: wat valt je meteen op? Noteer dit. 2. V ergelijk het voorwerp met andere voorwerpen van dezelfde soort: wat maakt dit voorwerp anders, bijzonder? Noteer de kenmerken. 3. Maak een S chema (de kenmerken geordend naar aspect en belang)
Instructietekst	KLUNS	1. Noem de K lus: wat moet het worden? wat is het eindresultaat? 2. Maak een lijstje van wat je N odig hebt voor de klus 3. Beschrijf de S tappen één voor één.
Verklarende tekst	VOGELS	1. Beschrijf het V erschijnsel. 2. Wat zijn O orzaken? 3. Wat zijn G evolgen, nu en L ater? 4. Zet oorzaken en gevolgen in een S chema.*
Overtuigende tekst	SLAK	1. Wat is de S ituatie? 2. Laat je mening horen 3. Geef A rgumenten ** 4. Eindig met een K lapper van een zin!
Verhaal	OPOE	1. O ver wie gaat het verhaal? 2. Wat is het P robleem? 3. Wat is de O plossing? 4. Hoe is het E inde van het verhaal?

* De strategie VOGELS wordt bij niveau A ingekort tot VOS: Verschijnsel, Oorzaken, Schema.

** Bij niveau A wordt één argument gevraagd bij de derde stap, bij niveau B meer argumenten.

Oefenles(sen)

Na de ervar- en instructiefase volgen twee tot drie leseenheden waarin leerlingen oefenen met het toepassen van de strategie. Zij oefenen eerst met ondersteuning van de leerkracht of door samen te werken met een schrijfmaatje, daarna werken zij zelfstandig.

In een typische oefenles introduceert de leerkracht eerst het onderwerp, de schrijftaak en de communicatieve situatie. Voorkennis wordt geactiveerd door leerlingen te vragen om wat voor soort tekst het gaat en voor wie, welke strategie daarbij gebruikt kan worden en wat de stappen zijn. Daarna voeren leerlingen de schrijftaak uit. Geregeld (maar niet altijd) wordt leerlingen gevraagd hun tekst te reviseren met behulp van feedback van klasgenoten. Het lesmateriaal bevat daartoe feedbackformulieren.

Aan het slot van iedere leseenheid wordt leerlingen gevraagd te reflecteren op hun schrijfproces met behulp van aanvulzinnen: 'Dit vond ik handig bij het schrijven....', 'Dit vond ik lastig bij het schrijven....', 'Dit is het belangrijkste wat ik heb geleerd....'. Zo mogelijk worden teksten echt verzonden of gepubliceerd, bijvoorbeeld op de website van de school, of voorgelezen aan leerlingen uit een andere klas.

4 Voorbeeldlessen

Hieronder volgt een beknopte beschrijving van één ervar-, instructie- en oefenles voor het genre instructieteksten (Tabel 4.5). De onderwerpen waarover geschreven werd, sloten aan bij (destijds) actuele onderwerpen in de Nieuwsbegrip-leeslessen; respectievelijk het Nationaal Schoolontbijt, vogelgriep, en het 100-jarige bestaan van de Eiffeltoren.

Tabel 4.5: Opbouw van lessen over het schrijven van instructieteksten

Les	Lesfase	Opdrachten en activiteiten
ERVAARLES		
1	Introductie van het onderwerp	Bekijk het Jeugdjournaalfilmpje over het Nationaal Schoolontbijt. Instapvraag: hoe kun je ontbijten nog gezelliger maken?
	Servet vouwen	Probeer een servet te vouwen, aan de hand van plaatjes.
	Schrijfopdracht	Schrijf samen met je schrijfmaatje een instructietekst voor het vouwen van een servet.
	Test je tekst	De leerkracht probeert twee keer aan de hand van door leerlingen geschreven instructieteksten servetten te vouwen (hardopdenkend). Wat gaat er goed of fout?
	Reflectie	Waar moet je aan denken als je een instructietekst schrijft? Schrijf dit op.
2	Test je tekst	Lees de instructieteksten van twee andere schrijfmaatjes en probeer de instructies uit te voeren. Vertel steeds hardop wat je leest, doet en denkt.
	Reflectie	Bespreek met je schrijfmaatje wat jullie kunnen verbeteren aan jullie tekst, en schrijf dat hieronder op.
	Herschrijven	Maak de definitieve versie van jullie instructietekst.
	Terugkijken	Denk na en schrijf op: - Dit vond ik handig bij het schrijven: - Dit vond ik lastig bij het schrijven: - Dit is het belangrijkste dat ik heb geleerd:
INSTRUCTIELES		
3	Introductie van het onderwerp Genereren van ideeën	Hoe moet je je huisdier verzorgen? Werk samen in een groepje. Kies een huisdier, en bespreek samen hoe je het dier moet verzorgen. Maak aantekeningen.

	Introductie van de schrijfpdracht	In deze les gaan we een verzorgingskaart maken: aanwijzingen voor iemand die jouw huisdier gaat verzorgen. Dit is een instructietekst. Wat heb je eerder geleerd over het schrijven van instructieteksten? Waar moet je op letten? Schrijf dit op.
	Introductie en <i>modeling</i> van de strategie	De leerkracht doet hardop denkend voor hoe zij een instructietekst schrijft met behulp van de strategie KLUNS. De leerkracht benoemt de stappen: 1) wat is de KLU? 2) wat heb je daarvoor Nodig? 3) beschrijf de Stappen. Schrijf de stappen op.
	Ordenen van ideeën	Bekijk je aantekeningen. Heb je genoeg informatie om een verzorgingskaart voor je huisdier te maken? Orden je ideeën volgens de stappen van KLUNS: - Wat is de klus? Om welk dier gaat het? - Wat heb je nodig? Waar kan de verzorger dat vinden? - Stappen: wat moet de verzorger precies doen?
	Schrijven	Schrijf de eerste versie van je tekst.
	Lezersfeedback	Neem je tekst mee naar huis. Laat hem lezen aan degene die jouw huisdier gaat verzorgen of een huisgenoot. Begrijpt hij of zij precies wat hij/zij moet doen? Wat is nog niet duidelijk? Maak aantekeningen over hoe de tekst nog beter kan.
4	Bespreken van feedback	Klassengesprek: Wat vonden de lezers van de tekst? Konden ze alles begrijpen? Hoe zou de tekst nog beter kunnen?
	Herschrijven	Werk samen met je schrijfmaatje. Help elkaar om jullie teksten nog beter te maken (met behulp van een checklist met vragen)
	Afwerken	Maak nu de verzorgingskaart helemaal af. Maak er plaatjes bij om het nog duidelijker te maken.
	Terugkijken	Denk na en schrijf op: - Dit vond ik handig bij het schrijven: - Dit vond ik lastig bij het schrijven: - Dit is het belangrijkste dat ik heb geleerd:
OEFFENLES		
5	Introductie van het onderwerp en de schrijfpdracht	Het onderwerp van de leesles was 100 jaar Eiffeltoren. In deze les schrijf je instructies voor het in elkaar zetten van een bouwplaat van de Eiffeltoren, bedoeld voor andere kinderen.
	Kiezen van de strategie	Welke strategie hoort bij het schrijven van instructieteksten? Wat betekenen de letters (KLUNS)?

	Bouwplaat in elkaar zetten	Werk samen in een groepje van drie: twee bouwers en een schrijver. De bouwers zetten samen de bouwplaat in elkaar en vertellen hardop wat zij doen. De schrijver maakt aantekeningen.
	Schrijven	Schrijf nu samen de instructietekst bij de bouwplaat.
6	Testen van je tekst	Leerlingen uit een andere klas gaan de instructies uitvoeren die jullie geschreven hebben. Ze hebben de bouwplaat nog niet eerder gezien. Kijk goed wat ze doen. Beantwoord de vragen: - Hoe duidelijk is het voor de bouwers wat zij gaan maken? - Hoe duidelijk is het wat ze nodig hebben? - Hoe goed is de volgorde van de stappen? - Hoe goed begrijpen ze de stappen? [per vraag antwoord op vijfpuntsschaal]
	Herschrijven	Bespreek met je schrijfmaatje jullie scores op de vragen. Wat kun je nog verbeteren aan je instructietekst? Verbeter hem.
	Terugkijken	Denk na en schrijf op: - Dit vond ik handig bij het schrijven: - Dit vond ik lastig bij het schrijven: - Dit is het belangrijkste dat ik heb geleerd:

5 Effectiviteit

De effectiviteit van Beter Schrijven is onderzocht in een experiment waaraan 43 leerkrachten en hun leerlingen ($N=1052$) in groep 6 tot en met 8 van het basisonderwijs deelnamen (Rietdijk, Janssen, Van Weijen et al., 2017). De leerkrachten werden toegewezen aan één van drie condities: 1) het lesprogramma Beter Schrijven, 2) het programma Beter Schrijven in combinatie met leerkrachttraining en -coaching, of 3) een controlegroep.

Leerkrachten in de eerste conditie voerden Beter Schrijven-lessen uit gedurende een schooljaar. Leerkrachten in de tweede conditie voerden de lessen eveneens uit, maar ontvingen daarnaast een training in kleine groepjes en individuele coaching door een schrijfexpert. Leerkrachten in de controlegroep voerden hun gewone schrijflessen uit. Effecten werden onderzocht op de schrijfprestaties van leerlingen, aspecten van de onderwijspraktijk van de leerkrachten, en hun opvattingen over schrijven en schrijfonderwijs. Ook is gekeken naar de vaardigheid van leerkrachten om leerlingteksten te beoordelen op communicatieve effectiviteit en naar de mate waarin leerlingen actief bezig waren tijdens schrijflessen. Metingen werden verricht aan het begin, halverwege en aan het eind van het schooljaar.

Om de schrijfprestaties te meten, schreven leerlingen in totaal acht teksten in genres die in het lesprogramma aan bod kwamen: beschrijvende, verklarende, argumentatieve en verhalende teksten (2-3 teksten per meetmoment). De leerlingteksten werden beoordeeld op communicatieve effectiviteit met behulp van schalen. Aspecten van de schrijfonderwijs-praktijk werden vastgelegd met lesobservaties, interviews, vragenlijsten en logboekjes. Leerkracht-opvattingen werden onderzocht met vragenlijsten, hun tekstbeoordelingsvaardigheid met een beoordelingstaak.

In het onderzoek werd géén verschil gevonden tussen Beter Schrijven met of zonder training en coaching. In beide condities gingen de schrijfprestaties van leerlingen significant vooruit vergeleken met die in de controleconditie ($ES = .27$). Iedere Beter Schrijven-les die leerkrachten gaven, droeg bij aan een hogere score op de schrijftaken, in tegenstelling tot de controlegroep waarin meer schrijflessen niet tot betere resultaten leidden.

Beter Schrijven had voorts een significant positief effect op de mate waarin leerkrachten schrijfstrategieën onderwezen en op hun zelfvertrouwen in het onderwijzen van strategieën. Er werden geen significante effecten gevonden op andere aspecten van hun schrijfonderwijs, noch op hun tekstbeoordelingsvaardigheid of de actieve betrokkenheid van leerlingen tijdens schrijflessen. Die betrokkenheid was in alle condities hoog.

Literatuur

Couzijn, M. J. (1995) Observing writing and reading processes. Effects on learning and transfer. Dissertatie Universiteit van Amsterdam.

Rietdijk, S., Janssen, T., Van Weijen, D., Van den Bergh, H. & Rijlaarsdam, G. (2017). Improving writing in primary schools through a comprehensive writing program. *Journal of Writing Research*, 9(2), 173-225. doi: 10.17239/jowr-2017.09.02.04

Rietdijk, S., van Weijen, D., Janssen, T., van den Bergh, H., & Rijlaarsdam, G. (2018). Teaching writing in primary education: Classroom practice, time, teachers' beliefs and skills. *Journal of Educational Psychology*, 110(5), 640-663. <http://dx.doi.org/10.1037/edu0000237>

Rijlaarsdam, G., Braaksma, M., Couzijn, M., Janssen, T., Raedts, M., Van Steendam, E., Toorenaar, A., & Van den Bergh, H. (2008). Observation of peers in learning to write: Practice and research. *Journal of Writing Research*, 1(1), 53-83.

Rijlaarsdam, G., Braaksma, M., Couzijn, M., Janssen, T., Kieft, M., Raedts, M., Steendam, E. van, Toorenaar, A., & Van den Bergh, H. (2009). The role of readers in writing development: Writing students bringing their texts to the test. In R. Beard, D. Myhill, J. Riley & M. Nystrand (Eds.), *The SAGE handbook of writing development* (pp.436-452). London: SAGE Publications.